

LBRIS

We know
books

MATTEO NUCCI

LACRIMILE EROILOR

Traducere din limba italiană de

VLAD RUSSO

Spandugino

Cuprins

EPOCA PIERDUTĂ	11
1. Platon în Hadesul lui Homer	14
2. Platon împotriva lui Homer	18
3. Lacrimile eroilor	21
PARTEA ÎNTĂI. NOSTALGIA	27
1. Beția memoriei	29
2. Mnemosyne	31
3. Mnemosyne în compoziția poemelor	32
4. Mnemosyne, identificare și lacrimi	35
5. <i>Odiseea</i> , poem al memoriei	39
6. Fragila memorie a fiului	41
7. Memoria care se împlinește	43
8. Memoria eroilor	45
9. Memoria e femeie	48
10. Memoria egipteană	54
11. Hermes și Odiseu	56
12. Odiseu, omul amintirii	60
13. Odiseu și Athena	63
14. Odiseu, bărbatul iscusit	66
15. Odiseu, omul care suferă și cunoaște	71
16. Odiseu, omul întoarcerii	74

17. Odiseu și Telemah	77
18. Odiseu și Argos	80
19. Bărbat și femeie	83
20. A râde de durere.	88
21. Odiseu și Penelopa.	91
PARTEA A DOUA. MÂNIA	93
1. Furia și măcelul	95
2. Războaiele divine	96
3. Polemos, părintele tuturor lucrurilor.	99
4. Nasul lui Odiseu.	103
5. Lacrimile și sudoarea. Lichidul vital	105
6. Curajul din suflet	107
7. <i>Iliada</i> , poem al mâniei	110
8. De la lacrimile lui Chryses la lacrimile lui Ahile	115
9. Un dar făcut tuturor oamenilor	118
10. O femeie pentru două popoare și lacrimile lui Menelau	119
11. Două popoare pentru joaca zeilor și lacrimile lui Agamemnon	124
12. Lacrimi pentru Micene	128
13. Prietenie și dragoste	131
14. Lacrimile lui Patroclu.	136
15. Mânia lui Diomedea	140
PARTEA A TREIA. MOARTEA	141
1. <i>Iliada</i> , poem al morții.	143
2. <i>Iliada</i> , poem al forței	146
3. Amărăciunea de a fi muritor	149
4. Lacrimile fierbinți și dorința de a muri	153
5. În așteptarea sfârșitului: zâmbetul lui Hector	157
6. Balanța lui Zeus, destinul lui Hector și lacrima sufletelor lor	161
7. A muri de plâns. A te sătura de plâns.	168

8. Jocurile funebre. Șiretenia lui Antiloh și zâmbetul lui Ahile	176
9. Amintirea mortului	179
10. Plânsul împreună	183
11. Înaripate cuvinte	186
12. Lacrimi de moarte și lacrimi de viață	190
13. Vinul și bucatele. Povestea lui Niobe	192
14. Rodiul de sub stânca plângătoare	196
15. Moarte și renaștere	199
EPOCA AMINTIRII DUREROASE.	205
1. Surâsul arhaic: de la miniatură la gigantism.	205
2. Lacrimile lui Aristotel.	208
3. Lacrimi în miniatură: anemona regretului.	209
BIBLIOGRAFIE	217
Bibliografie comentată	219
Referințe bibliografice.	237
Mulțumiri	247

Epoca pierdută

De cum îl văzură venind, murmurul încetă și o tăcere neftrească se lăsă peste Kerameikos. Unii avură aceeași impresie trăită în urmă cu un an, în timpul vestitei eclipse de soare: era ca și cum, dintr-odată, ar fi încremenit orice viață. Dar peste Poarta Sacră și peste Dipylon, cerul era limpede; Eridanos curgea alene printre ulițele din cartierul olarilor, iar frigul înțepător adus de vântul de nord dinspre Hymettos se strecura printre case. Pentru atenieni, totul amintea de dimineața obișnuită a unei zile de sfârșit de iarnă. Totul, afară de tăcerea înfiorată ce cuprinsese mulțimea: tineri, bătrâni, femei, copii, ba chiar și câțiva venetici, fie că erau prieteni sau rude, susținători sau dușmani. Toți ochii erau ațintiți asupra bărbatului care înainta cu pași mărunți, purtând pe brațe o coroană. Bărbatul cel mai puternic din Atena ultimilor treizeci de ani. Bărbatul cel mai destoinic din acea Grecie Mare ce ar fi luat ființă dacă războiul împotriva Spartei s-ar fi încheiat grabnic cu o victorie. Avea același aer dintotdeauna. Chipul îi era sculptat în trăsături regulate, gata să slujească drept model pentru nenumăratele busturi ce aveau să-l înfățișeze într-o postură nemuritoare. Părea să fie același om știut de toți. De altfel, în cele mai vitrege împrejurări, știa să dea tot ce avea mai bun.

Oare la fel avea să fie și de data asta, când pentru el sosise încercarea supremă? Ciuma, care bântuia în Atena de luni întregi și despre care cârmuitorul rostise unul dintre cele mai strălucitoare discursuri ale sale, nu mai era acum o vorbă menită să înflăcăreze mulțimile, nici o obsesie politică, ci ceea ce fusese dintotdeauna: o simplă molimă care semăna moarte. Pentru el veniseră așadar cu toții acolo, în Kerameikos. Pentru Pericle. Călăuza morală ce nu se plecaseră nicăând înaintea superstițiilor și a spaimelor fără rost. Strategul în stare să-și domolească poporul, când acesta își pierdea stăpânirea de sine, cuprins de temeri iraționale. Oratorul care știa să-și țină oamenii în frâu, când cădeau pradă unei truții necuvenite. Toți se aflau acolo ca să-l privească, să-l cerceteze, să-l cântărească în acea clipa grea. Priveau cu răsuflarea tăiată cum se îndreaptă spre ultimul căzut dintre ai săi. Nu spunea nimeni o vorbă, dar mai târziu poveștile porniră să circule. Cuiva i se păru că tremurase. Altcuiva, că nu mai voise să înainteze și fusese cât pe ce să se întoarcă din drum. Și totuși, coroana pe care o purta în mâini nu trăda niciun tremur al brațelor, iar pașii mărunți ai bărbatului îndoliat păreau într-adevăr pașii unui oștean. Străbătu ultimii câțiva metri cu lentoare. Prea multă lentoare, potrivit detractorilor. Apoi ajunse înaintea trupului. Se opri. Ciuma îi răpise sora, pe cel dintâi fiu, Xantippos, îi răpise cei mai buni prieteni, precum și multe rude, dar el nu dăduse înapoi. Era bine-cunoscuta-i fermitate, puterea sufletului cu care se mândrea, capacitatea de a îndura fără a-și trăda simțămintele. Atena admirase întotdeauna această specie de eroi care o călăuzeau pe drumul democrației. Acum însă, pentru Pericle sosise încercarea hotărâtoare.

Se aplecă peste chipul lui Paralos. Chipul tânăr al ultimului său fiu legitim, cel mai iubit. Îl privi cu încordare, ca hipnotizat. Chipul era palid, avea buzele vinete, ochii strânși și fruntea brăzdată de ridurile nefirești, săpate pe când urla de durere în agonია morții. Pericle ridică șovăielnic un braț. Păru o clipă că vrea să

întindă degetele către riduri, dar se opri. Rămase cu mâna în aer, își adună puterile, fu străbătut de un fior. Apoi depuse coroana. Își duse pumnii la tâmpole și închise ochii. Dădu să se îndrepte, dar nu izbuti. Își așeză mâinile pe genunchi și căzu pe gânduri. Căută să nu se uite la nimic, ținând ochii închiși. Trase adânc aer în piept. Redeschise ochii. Făcu încă o mișcare, ca pentru a-și găsi un sprinț. Apoi se auzi un șuier urcând din adâncuri neștiute, care se transformă într-un soi de muget, în vreme ce trupul lui Pericle, devenit dintr-odată un fel de sac otova de o greutate nemăsurată, căzu peste trupul lui Paralos. Un urlat sfâșietor destrămă tăcerea din Kerameikos. Hohotul urca spre cer ca un țipăt de păsări. Era un hohot pe care-l putea auzi toată Atena. Pentru prima oară, Pericle plângea. Plângea cu tot trupul, vărsa toate lacrimile pe care le zăgăzuiseră în atâția ani de bătălii politice și personale, de biruințe, înfrângeri, decepții și triumfuri amarnice. Și plânse multă vreme. Când se opri din plâns, în jurul lui rămăseseră doar cei mai credincioși. Toți ceilalți porniseră să colinde ca să povestească, mulți în batjocură. Glasurile se întretaiau. Marele bărbat s-a prăbușit, povestea unii cu îngăduință fățarnică. Luptătorul pentru democrație s-a prăbușit definitiv, murmurau alții cu un zâmbet ascuns de satisfacție. Toți repetau că nu ținuse piept durerii. Tăria lui arătase, în sfârșit, ce zăcea în adâncul ei: o devastatoare slăbiciune lăuntrică. Forța morală a lui Pericle, ani la rând necontestată și aparent de necontestat, se spulberase.

Mulți au încercat să povestească cele întâmplate în acea zi din anul 429 î.Hr. Potrivit limbilor clevetitoare, Pericle a fost salvat de însăși moartea lui, survenită câteva luni mai târziu, când, la fel ca mulți atenieni și apropiați de-ai săi, fu și el doborât de o formă foarte lentă și agresivă a bolii. A reușit oare moartea să-i salveze și reputația? Poate că da. Dar cum de l-au compromis în așa hal câteva lacrimi?

se întreba cineva. Să nu-și mai fi amintit atenienii de Ahile? Să fi uitat scena, știută cândva pe de rost, în care cel mai mare între eroi află că Patroclu a fost ucis de Hector? Stihurile erau de neuitat: „[...] pe-acela-l cuprinse sub negura-i jalea / Și, luând colb din cel negru de jos cu-a lui mâini amândouă, / Și l-a turnat sus pe creștet, mănjin-du-și și chipul, frumosul, / Iară și straiul zeiesc și-l pătă, întinat de cenușă. / Și-apoi el însuși în pulbere, cu măreție, căzut-a / Și-astfel zăcu, înjosind și smulgându-și frumoasele plete” (Il., XVIII, 22–27). Nu știau, dar, toți grecii de lacrimile lui Ahile „zăcând plin de sus-pine” (XVIII, 33), de lacrimile vărsate zile de-a rândul, până să-și piardă aproape grozavele forțe? Atunci, de ce era înconjurat Ahile cu atâtea onoruri, iar Pericle cu atâtea batjocuri? Ce se petrecuse în Atena secolului al V-lea, de uitaseră cu desăvârșire acel falnic trecut? Răspunsul îl va da un om care, în ziua când Pericle plângea peste trupul fiului său, nu se născuse încă. Abia peste doi ani, prin odăile aristocrației din Atena avea să circule zvonul că în familia lui Ariston văzuse lumina zilei un băiat, căruia i se va da numele de Aristocles și care, la tinerețe, va fi poreclit Platonos.

1. Platon în Hadesul lui Homer

În jurul anului 390 î.Hr., la aproape patruzeci de ani, cel mai mare scriitor-filosof al istoriei noastre s-a apucat să scrie una dintre principalele sale opere. Nu știa pesemne că lucrarea la care se înhăma avea să-l coste zece ani de muncă, de reveniri, tăieturi și adăugiri. Și sigur nu și-ar fi putut închipui că acel lung dialog, menit să exercite o imensă influență în secolele următoare, avea să-l împingă la cântărirea fiecărui cuvânt, într-o furie a revenirilor asupra propriilor gânduri, până în ziua morții sale. Cu apetitul caracteristic scriitorilor obsedați de

perfectiune, Aristocles, poreclit Platon din pricina umerilor săi lați, a tot schimbat și reșezat cuvintele, iar mărturiile din vechime vorbesc despre ștersături, corecturi și modificări, îndeosebi pe prima pagină a dialogului, aflată lângă patul lui în ziua morții sale, la optzeci de ani. Suntem așadar siguri că nu greșim atunci când, astăzi, la două mii patru sute de ani distanță, ne oprim uimiți asupra primului cuvânt al dialogului și-i cântărim valoarea, lăsându-ne călăuziți de el.

Kateben. Așa sună în grecește cuvântul cu pricina. *Kateben chthes eis Peiraia.* Așa începe povestea. „Am coborât.” „Am coborât ieri în Pireu.”

Cum se face că o asemenea propoziție l-a frământat pe Platon în așa măsură înțelege oricine ia aminte la sensul verbului din care a derivat *katabasis*, respectiv coborârea în lumea subpământeană. *Republica* începe cu o coborâre. O coborâre metaforică, fiindcă altminteri coborârea propriu-zisă, urmată de Socrate împreună cu Glaucon (fratele mai mic al autorului), primul său interlocutor, este foarte precisă, ducând de-a lungul unui drum ce poate fi parcurs și astăzi. Criticii au imaginat o sumedenie de ipoteze interpretative, mai mult sau mai puțin incitante, capabile, fiecare, să ofere câteva indicii decisive. Dar nimeni n-a încercat să refacă drumul. Și când te gândești cât e de simplu. E destul să te abați de la frumoasa stradă care dă ocol Acropolei, devenită de câțiva ani pietonală. Acolo unde numele i se schimbă din Apostolou Pavlou în Dionisiou Areopagitou, se află o piață asfaltată, plină de autobuze parcate și de prăvălii care vând răcoritoare turiștilor. În spate, la marginea pâlcului de pini care urcă pe coastă, un indicator șubred arată calea ce duce către micile peșteri unde, potrivit unei lungi tradiții, a stat închis Socrate înaintea execuției. Luați-o pe poteca presărată cu ace de pin. Nu vă opriți. La dreapta se află colina Pnyx, unde se

întrunea adunarea poporului, la stânga, colina pe care a trăit și a murit un poet plutind între mit și realitate: Musaios. Locurile unde își cânta versurile vizionare sunt ascunse de vegetație, iar sus se zărește doar monumentul lui Philopappos, binefăcătorul Atenei din vremea Imperiului Roman (în primele două secole înainte de Hristos). Dar asta e istorie îngropată. Într-o clipă, te afli departe de toate, până și orașul pare să fi dispărut, cu toată gălăgia lui; te-ai putea întreba chiar încotro te îndrepti. Nu se mai aude decât țârâitul sâcăitor al cicadelor pe lângă potecă. Nimic altceva. Apoi, apare deodată o biserică bizantină, Agios Dimitrios Loumbardiaris, o tavernă cât un refugiu de munte, și din nou nimic. Parcă ai fi ieșit din timp. Totul este așa cum trebuie să fi fost pe vremea când Socrate și Glaucon au coborât către Pireu. Cicade, pini și nimic altceva. Înălțimile Acropolei au rămas în urmă, se zăresc ruinele Zidurilor Lungi, a căror ridicare a fost poruncită de Temistocle ca să lege orașul de noul său port, făcând astfel din Atena o putere maritimă; sunt zidurile pe care spartanii le-au dărâmat în 404, în sunete de flaut, ca să celebreze sfârșitul războiului ce durase treizeci de ani. Dăinuie până astăzi câteva resturi din piatră ale acelor ziduri puternice și aparent de netrecut. Drumul prin Koilé coboară pe o câmpie scăldată într-un soare adesea orbitor. Marea lucește în depărtare, iar noi parcurgem porțiunea desfundată și deodată auzim un zumzet difuz. La început, e rumoarea unei taverne la care mi se pare cu neputință să nu revii de fiecare dată când te afli în oraș. Apoi vin străzile. Dughenele. Traficul. Drumul continuă să coboare însă. Pătrunde tot mai adânc în străduțe și unghere murdare și rău-famate. Coborâți mai departe. Nu vă opriți. Aerul de mare te izbește cu mirosul lui de iod, amestecat însă cu duhoarea de pește și prăjeală din bucătăriile sordide, cu izul vinului din bidoane metalice și cu fum de țigară – epopeea

sărăcimii care a venit să populeze și să schimbe portul în anii '20 ai secolului al XX-lea, când, la încheierea unui tragic război, turcii i-au izgonit pe toți grecii care trăiau de veacuri pe țărmurile Asiei Mici. Pretutindeni plutește încă spiritul unei muzici născute chiar în acei ani: rebelă și clandestină, așa-numitul *rebetiko*, o muzică amestecată, făcută din melodii impregnate de culturi îndepărtate, plină de nostalgie și de jale, de șişuri și criminali, țambale și cobze, fumători de hașiș, femei cu decolteuri prea adânci, cu priviri arzătoare și parfumuri dulcege, aproape grețoase. Coborâți mai departe spre Pireu. Totul a rămas la fel. Totul e ca în infernul în care cobora Platon: oroarea care-l fascina, portul despre care declara că-i stârnește teama și ura, dar pe care-l iubea în taină, portul traficantilor, al hoșilor și curvelor, al înșelăciunilor și uneltirilor. Portul în care se simțea străin și în care dorea să meargă, sătul de sine însuși, ca să contemple frumusețea și decăderea omului în țipetele deznădăjduite ale despărțirilor, în îmbrățișările întoarcerilor, în negoțul făcut cu viclenie și înșelăciune, în plânsetele de durere și de moarte, în urletele femeilor părăsite, siluite, bătute sau uitate. Gesturi, țipete, vorbe și mutre ale oamenilor de pretutindeni, într-o viermuială de tradiții, obiceiuri, bogății, păreri opuse și adesea răuvoitoare. Totul opunându-se perfecțiunii imobile a ideii mereu egale cu sine atribuite de tradiție lui Platon, care a făcut din ea ținta principală a învățăturii sale filosofice. Așa arată portul Pireu spre care Platon îl pune să coboare pe Socrate, alter egoul său, la începutul *Republicii*: un infern iubit și urât deopotrivă. Nu întâmplător a recurs pentru acel infern la aceleași cuvinte pe care le folosea cel mai mare dintre poeți, poetul pe care-l iubea și, mai presus de toți ceilalți, îl ura: Homer. *Kateben domon Aidos*, cântaseră aeziilor homerici: „Am coborât în sălașul lui Hades”. În lumea subpământeană.